

УДК 378.011.3

DOI: 10.31499/2307-4906.3.2019.190252

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Вдовиченко Раїса, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та інклюзивної освіти, Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського.
ORCID: 0000-0002-3100-6697
E-mail: vrp1208@ukr.net

У статті обґрунтовано сутність ціннісного ставлення студентської молоді до професійної діяльності. Метою дослідження є роль змісту ціннісних орієнтацій на формування професійно-педагогічної спрямованості майбутніх вчителів у процесі здобуття фахової освіти. З'ясовано, що саме цінності формують ставлення студента до професійних цілей і завдань, можливість професійної самореалізації та професійного самовизначення. Підкреслено, що оволодіння цінностями професії вчителя у освітньому процесі є можливим за умови, коли вони набувають системного характеру, що переконливо доводить важливість перегляду та впровадження нових форм та методів роботи у закладах вищої освіти.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, особистість, професійні цінності, професійне становлення, професійно-педагогічна спрямованість, професійна діяльність, професійне самовизначення.

FORMATION OF THE UNIVERSITY STUDENTS' PROFESSIONAL VALUE ORIENTATIONS SYSTEM AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

Vdovychenko Raisa, PhD in Pedagogics, Associate Professor of Pedagogy and Inclusive Education Department, Mykolaiv V. O. Sukhomlynskyi National University.
ORCID: 0000-0002-3100-6697
E-mail: vrp1208@ukr.net

The article substantiates the essence of students' value attitude to professional activity. The purpose of the study was the content analysis of the influence of the value orientations on the level of professional and pedagogical orientation of each student in the educational process. The position of scientists is indisputable and evident that the formation of a future specialist in the process of professional training occurs in the conditions of constant choice, made by a personality, choice of professional values, correlating them with the ideal image of a professional in the field. It is also significant that the system of value orientations occupies in the professional activity of the type "person – person". Such types of professional activity are areas of existence and development of universal values. This study allows us to suggest that they are the values that shape the students' attitude to professional goals and objectives, the possibility of professional self-realization. The following values are defined in relation to professional activity: values of the profession, related to self-determination in professional activity; the values of the profession that arise on the basis of different types of definition of professional activity by society; values formed on the basis of different traits of a particular profession; values that society needs to regulate attitudes to the profession. It is determined that during the studying at the university,

their reassessment, rethinking and development occur, which are conditioned by both personal and professional growth.

It has been found that mastering the values of the teaching profession in the educational process is possible if such values acquire a systemic character, which convincingly proves the importance and necessity of reviewing and introducing new forms and methods of work in higher education institutions.

Keywords: *values, value orientations, personality, professional values, professional formation, professional and pedagogical orientation, professional self-identification, professional self-realization.*

Проблема вивчення цінностей та ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах сучасного вітчизняного суспільства є актуальною, насамперед, у зв'язку із щораз більшими вимогами до формування активної творчої особистості, здатної знайти своє місце у професійному житті, самовизначитися та реалізувати себе, а також у зв'язку з необхідністю розвитку духовного потенціалу молодого покоління, яке у своїй діяльності відображає цінності суспільства.

Це непростий динамічний процес орієнтації особистості у професійно-трудовому середовищі, розвитку та самореалізації духовних і фізичних спроможностей, формування професійних намірів і планів, реалістичного образу себе, як професіонала. Сутністю професійного самовизначення є утвердження особистістю себе щодо сформованих у суспільстві критеріїв професіоналізму, зв'язку життєвих і професійних очікувань, ціннісних орієнтацій і життєвої мети з професійними планами, здатність пов'язати їх з актуальною життєвою ситуацією, впливів на особистість освітнього простору закладу вищої освіти та навколишнього соціального середовища.

У формуванні особистості майбутнього фахівця ціннісні орієнтації визначають напрям та рівень його активності, суттєво впливають на професійні якості. Насамперед, важливо підкреслити, що становлення майбутнього фахівця в процесі професійної підготовки відбувається в умовах постійного вибору особистістю значущих професійних цінностей, співвіднесення їх з ідеальним образом професіонала у своїй галузі. Протягом навчання в університеті відбувається їх певна переоцінка, переосмислення та становлення, які зумовлені як особистісним, так і професійним зростанням. Це дозволяє нам висловити припущення, що на зміст ціннісних орієнтацій впливає рівень професійно-педагогічної спрямованості кожного студента, а, отже, важливою психолого-педагогічною умовою становлення відповідних ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя є формування високого рівня професійно-педагогічної спрямованості особистості майбутнього педагога.

В умовах сучасності зацікавленість науковців проблемою формування професійно ціннісних орієнтацій студентської молоді важлива і актуальна. Водночас, активно досліджуються різноманітні аспекти професійної діяльності фахівців, однак системного вивчення ціннісних орієнтацій у складі професійної компетентності саме майбутніх учителів не проводилося. Отже, треба зазначити, що важливою умовою успішного професійного становлення вчителя є формування його ціннісного ставлення до педагогічної діяльності.

Проблема цінностей та ціннісних орієнтацій останнім часом є предметом дослідження в педагогіці і соціології, психології і філософії. Як засвідчує А. Ручка, у наукових дослідженнях сформульовано до ста визначень сутності поняття «цінність», які характеризують багатозначність ціннісних орієнтацій особистості, приклади їх розгляду та аналізу в різних площинах людського ставлення до світу [8].

Проблему ціннісних орієнтацій ефективно та послідовно розробляли дослідники, серед яких найбільш повний аналіз зазначених категорій пропонують В. Андрущенко, С. Анісімов, Б. Губман, А. Здравомислов, М. Каган, Т. Мальковська, В. Сагатовський, В. Тугаринов, І. Бех, І. Зязюн, О. Сухомлинська та ін. Теоретичні основи проблеми формування духовних цінностей особистості, її ціннісних орієнтацій висвітлені у працях Л. Божович, Г. Костюка, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна, А. Петровського, А. Мудрик, В. Семиченко, В. Рибалки та ін. [6].

Разом з тим, поза сумнівом, важливою є думка І. Беха: про духовну цінність, про людяність можна говорити тоді, «коли ставимо питання, заради чого здійснюється діяльність людини, чи в чому сенс досягнення цілей, прагнень, намірів.» Тому сфера духовних цінностей містить у собі сенс життя, любові, добра, зла тощо, тобто, сенс загальних моральних категорій... шлях усвідомлення духовних цінностей вимагає «...складної специфічної роботи щодо когнітивно-емоційної оцінки свого життя. Причому на процес такої морально-психологічної діяльності впливає сутність узагальненості того змісту, що входить до тієї чи іншої духовної цінності» [2, с. 9].

Майбутній вчитель повинен діяти на основі принципів і норм етики, правил культури поведінки у стосунках з дорослими та дітьми, норм суспільної моралі; дотримуватися принципів педагогічної етики, бути носієм загальнолюдських та культурних цінностей, прагнути до самовдосконалення. Усе це дозволяє припустити, що сформовані професійно ціннісні орієнтації такого фахівця забезпечать його успішну професійну діяльність й на цій підставі стимулюють професійно-особистісний розвиток (потреби, інтереси, мотиви, установки, відношення), визначають напрями професійної діяльності. Виходячи з цього, доцільно виділити наступні базові ціннісні характеристики: творчий характер праці педагога, престижність, суспільну значущість праці, відповідальність перед державою, можливість самоствердження, любов і прихильність до дітей.

Зазначаючи, що сукупність базових гуманістичних цінностей відбиває специфіку стосунків між людьми, значення цих цінностей для життєвизначення і цілепокладання, координацію всієї сфери соціокультурної поведінки особистості. Одночасно варто звернути увагу на висновки Єрмакової С. С. щодо важливості таких базових гуманістичних цінностей, як життя, доброта, щирість у стосунках, любов до ближнього, співчуття, справедливість, совість, глибока повага до людської гідності [5, с. 112].

Наукова зацікавленість цією проблемою цілком обґрунтована. У цьому контексті цінності, на які зорієнтований майбутній вчитель – дозволяють виявити його реальний стан, силу його впливу на соціально-економічні процеси в суспільстві, потенційні можливості особистості для майбутнього розвитку України. За таких умов професійна підготовка педагогічних працівників потребує переосмислення мети, змісту, форм організації педагогічної освіти з метою орієнтації її на формування професійних цінностей саме майбутніх вчителів.

З огляду на актуальність і недостатню розробленість проблеми метою статті є роль змісту ціннісних орієнтацій на формування професійно-педагогічної спрямованості майбутніх вчителів у процесі навчання у закладі вищої освіти. Із урахуванням мети нашого дослідження розглянемо зв'язок понять «педагогічні цінності» та «професійні ціннісні орієнтації», з'ясуємо особливості впливу ціннісних

орієнтацій на формування професійно-педагогічної спрямованості майбутніх фахівців.

Актуальність проблеми формування професійно ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців зумовлена тим, що ціннісні орієнтації вчителя виступають для педагога в якості стратегічних цілей його діяльності, оскільки виконують функцію чіткого визначення поведінки та професійної діяльності, впливають на зміст і спрямованість потреб, мотивів, інтересів особистості. Крім того залишаються недостатньо вивченими проблеми ролі ціннісних орієнтацій та їх взаємозв'язок з життєвими цілями особистості в професійному становленні вчителя, визначення пріоритетних цінностей педагогічної професії у відповідності до вимог обраної професії.

Упродовж останніх десятиліть у наукових дослідженнях сутність понять «педагогічні цінності» та «професійні ціннісні орієнтації» вчителя тісно взаємопов'язані в освітньому процесі й мають вплив на характер професійної праці вчителя та професійну діяльність. Цієї ж позиції дотримується Віктор Огнев'юк: «у сучасній освіті мають органічно поєднуватись культуротворча й соціальна функції, збереження балансу між якими має забезпечити поєднання підготовки висококваліфікованого, конкурентоспроможного на ринку праці фахівця й водночас – виховання особистості з високою культурою та здатністю до її подальшого розвитку» [7, с. 23].

Педагогічна спрямованість розглядається, як система важливих мотивів: інтересів, потреб, нахилів, що характеризують схильність до професійної діяльності, педагогічного покликання і формування професійно ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців й визначають ставлення особистості до професійних цілей, завдань і вимог, можливість її професійної самореалізації. Разом з тим, увага науковців спрямована не лише на спеціальні професійні знання і вміння студентів а й формування професійної культури як органічної складової культури загальнолюдської, ціннісної спрямованості, ціннісних ставлень, позицій, переконань [1, с. 135].

Формування професійно ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців ґрунтується на положенні про те, що в ході їх підготовки та чи інша цінність майбутньої професії стає потребою особистості майбутнього вчителя в тому випадку, якщо здійснюється опосередкована діяльність закладу вищої освіти як соціального інституту. Отже, успішна професійна підготовка багато в чому залежить від прийняття студентом цінностей, що транлюються йому як об'єкт орієнтації. Оволодіння цінностями вчительської професії в освітньому процесі є можливим при виявленні та створенні таких психолого-педагогічних умов, за яких такі цінності набувають цілісного, значущого системного характеру. Основні вимоги до професійних ціннісних орієнтацій учителя ґрунтуються на цінностях (педагогічних цінностях) сучасної освіти, які втілюються у меті, гуманістичній парадигмі, концептуальних підходах і принципах.

Сукупність професійних ціннісних орієнтацій учителя визначається пріоритетом загальнолюдських цінностей, що включає такі цінності, як: істина, добро (гуманізм) і краса; справедливості, рівності і честі; життя; особливо актуальну цінність – Батьківщина складає основу змісту педагогічної освіти, що підкреслює пріоритет гуманістичних ідей та можливість реалізації творчого потенціалу у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців.

Спинимось докладніше на визначенні педагогічних умов формування професійно ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців. Насамперед, запропонуємо такі

як, формування позитивної мотивації до оволодіння професійно ціннісними орієнтаціями студентами з установкою на їх подальший самостійний розвиток; інтегрування різнопредметних знань для формування системи професійно ціннісних орієнтацій (інтеграція знань слугує першим етапом і є базою для формування ціннісних переконань, установок, а в кінцевому результаті – поведінки особистості); формування системи професійно ціннісних орієнтацій студентів як важливої складової майбутньої професійної діяльності.

Професійно ціннісні орієнтації повинні утворювати цілісну систему в свідомості студента. На основі цього безпосередньо будується відповідна навчально – методична робота для практичного впровадження в освітній процес. Формування конкретної системи професійно ціннісних орієнтацій студентів університетів як важливої складової майбутньої професійної діяльності розглянемо на прикладі педагогічних спеціальностей. Педагогічні спеціальності доцільно віднести до професії типу: «людина – людина», які потребують особистісного впливу, можливості спілкування як самостійної цінності, через яке відбувається не лише формування особистості, а й самореалізація. Звідси випливає, що професійні цінності формуються на основі їх інтеграції. Слід зауважити, що такі цінності в освітньому процесі формуються стихійно та ізольовано, що є важливою проблемою для створення системного та інтегрованого підходів до їх формування. Суттєво також зауважити, що саме в юнацькому віці відбувається входження людини у світ цінностей та ціннісного самовизначення, майбутнього професійного самовизначення, накопичення знань, усвідомлення своїх здібностей, можливостей. Кожна людина переживає в цьому віці розрив між соціальними цінностями, що відображені в нормах моралі, і пропонованими їй довкіллям, цінностями та нормами малого оточення, що закладаються сімейною, родовою та індивідуальною історією становлення особистості. Безперечно, на формування ціннісних орієнтацій також впливають характер ціннісних орієнтацій довузівського досвіду; якість викладання; світоглядна спрямованість викладачів; характер змісту практичної діяльності студентів; стан викладання дисциплін й організованість у колективі тощо.

Аналіз навчальних планів та програм педагогічних спеціальностей університету показав, що практично усі навчальні дисципліни мають достатній резерв щодо формування професійно ціннісних орієнтацій. Саме в процесі предметної підготовки відбувається становлення професійних ціннісних орієнтацій. Ефективність формування ціннісних орієнтацій вчителя та всієї системи його підготовки прямо залежить від наявності наукових системних знань, оскільки ступінь сформованості ціннісних орієнтацій студентів безпосередньо залежить від ступеня інформованості, від фундаменту педагогічних знань та від рівня ціннісного відношення до них.

Отже, формування знань головним чином сприяє формуванню ціннісного відношення до педагогічної професії. Спираючись на виявлені в ході дослідження думки учених та розуміння системи професійно ціннісних орієнтацій як стабільних позитивних стосунків людини до навколишнього світу, інших людей, самого себе, визначено структурні складові професійно ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця: ціннісне відношення до навколишнього світу, суспільства; ціннісне відношення до людей; ціннісне відношення до себе. Оскільки сприйняття ціннісних орієнтацій

залежить від ступеня поінформованості про цінності освіти та ціннісні орієнтації фахівця, від сформованих знань і рівня розвитку ціннісного ставлення до них. Цінності – знання, до яких віднесено культурологічні, інтелектуальні, моральні, естетичні, правові, соціологічні, екологічні, гуманітарні тощо, визначають ставлення фахівця до оточуючої дійсності, формують різнобічну особистість.

Таким чином, викладене вище дозволяє нам стверджувати, що педагогічні цінності – це загальні цінності освіти, а професійні ціннісні орієнтації – це цінності, що визначають стратегію вирішення професійних запитів і завдань, відповідно впливаючи на результат самої професійної діяльності особистості майбутнього вчителя. Оволодіння цінностями вчительської професії в освітньому процесі є можливим при виявленні і створенні таких психолого-педагогічних умов, за яких такі цінності набувають цілісного, значущого, системного характеру, а саме: формування позитивної мотивації до оволодіння професійно ціннісними орієнтаціями; світоглядних позицій та визначення особистісного смислу педагогічної діяльності. Безперечно, на формування ціннісних орієнтацій також впливають характер ціннісних орієнтацій довузівського досвіду; якість викладання; світоглядна спрямованість викладачів; характер змісту практичної діяльності студентів; стан викладання дисциплін й організованість у колективі тощо. І першим кроком у формуванні цілісної особистості фахівця є інтеграція базових знань, умінь, навичок з фундаментальних дисциплін з орієнтацією на професійно-ціннісне становлення майбутнього фахівця.

Не дивлячись на те, що поняття «цінності» стало предметом широких досліджень багатьох наук, до останнього часу серед дослідників немає одностайної думки щодо їх класифікації та ранжування. У подальших наукових дослідженнях слід звернути увагу на вивчення теоретичних підходів щодо створення моделі формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів, ролі ціннісних орієнтацій та їх взаємозв'язку з життєвими цілями особистості в професійному становленні вчителя, визначенні пріоритетних цінностей педагогічної професії у відповідності до вимог обраної професії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балл Г. О. Гуманізація загальної та професійної освіти: сучасна актуальність і психолого-педагогічні орієнтири. *Неперервна професійна освіта: проблеми пошуку, перспективи*. Київ: Віпол, 2000. С. 134–157.
2. Бех І. Д. Цінності як ядро особистості. *Цінності освіти і виховання* / за заг. ред. О. В. Сухомлинської. Київ, 1997. С. 8–11.
3. Бех І. Д. Виховання підростаючої особистості на засадах нової методології. *Педагогіка і психологія*. 1999. № 3. С. 5–14.
4. Боришевський М. Й. Духовні цінності як детермінанта громадянського виховання особистості. *Цінності освіти і виховання* / за заг. ред. О. В. Сухомлинської. Київ, 1997. С. 21–25.
5. Єрмакова С. С. Формування професійних цінностей у майбутніх учителів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2003. 266 с.
6. Максимчук Н. П. Психологічні особливості становлення ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця у процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2000. 20 с.
7. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку (світоглядо-методологічний аспект): автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.03. Київ, 2003. 36 с.
8. Ручка А. А. Социальные ценности и нормы (некоторые теоретические и прикладные вопросы социологического анализа). Київ: Наук. думка, 1976. 152 с.

REFERENCES

1. Ball, H. O. (2000). Humanizatsiia zahalnoi ta profesiinoi osvity: suchasna aktualnist i psykhologo-pedahohichni oriientyry. *Neperervna profesiina osvita: problemy poshuky, perspektyvy*. Kyiv: Vipol, 134–157 [in Ukrainian].
2. Bekh, I. D. (1997). Tsinnosti yak yadro osobystosti. *Tsinnosti osvity i vykhovannia* / O. V. Sukhomlynskoï (Ed.). Kyiv, 8–11 [in Ukrainian].
3. Bekh, I. D. (1999). Vykhovannia pidrostaiuchoï osobystosti na zasadakh novoi metodolohii. *Pedahohika i psykholohiia*, Vol. 3, 5–14 [in Ukrainian].
4. Boryshevskiy, M. I. (1997). Dukhovni tsinnosti yak determinanta hromadianskoho vykhovannia osobystosti. *Tsinnosti osvity i vykhovannia* / O. V. Sukhomlynskoï (Ed.). Kyiv, 21–25 [in Ukrainian].
5. Yermakova, S. S. (2003). Formuvannia profesiinykh tsinnosteï u maïbutnikh uchyteliv: Candidate's Thesis. Odessa [in Ukrainian].
6. Maksymchuk, N. P. (2000). Psykhologichni osoblyvosti stanovlennia tsinnisnykh oriientatsii maïbutnoho fakhivtsia u protsesi profesiinoï pidhotovky. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [In Ukrainian].
7. Ohneviuk, V. O. (2003). Osvita v systemi tsinnosteï staloho liudskoho rozvytku (svitohliado-metodolohichni aspekt). *Extended abstract of doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
8. Ruchka, A. A. (1976). Sotsialnye tsennosti i normy (nekotorye teoreticheskie i prikladnye voprosy sotsiolohicheskoho analiza). Kyiv: Nauk. dumka [in Russian].